

Historie varhan a chorálu v Emauzském klášteře

Původ varhan v pražských Emauzích sahá hluboko do raného novověku. Chrám s přiléhajícím klášterem byl mezi lety 1635 až 1880 v rukou montserratských benediktinů (tzv. černých Španělů). Nicméně nejstarší zprávy o královském nástroji máme až z počátku 18. století. Barokní varhany byly pořízeny za opata Martina Zedlitze (ve funkci 1708 – 1720) za 800 zlatých a jejich zvukový protějšek, positiv, z let 1730 až 1740 zakoupil opat Maxmilian Bach.¹ Na tyto nástroje byla v tamním chrámu Nanebevzetí Panny Marie doprovázena liturgie téměř do konce 19. století.

V roce 1880 byl emauzský areál předán kongregaci benediktinů beuronských. Ti zahájili obnovu kláštera a kostela, zevně i uvnitř v duchu své řehole. Umělecké a řemeslné práce konali mniši sami, v jejich řadách byli znamenití i výtvarníci a hudebníci.¹ Beuronští benediktini přinesli do Emauz gregoriánský chorál.²

Spjatosti zpěvu s liturgickými texty si byl velmi dobře vědom na konci 6. století po Kristu i papež Řehoř I., který se velmi zasloužil o posvátný zpěv. Ten je po něm nazýván „gregoriánský“. Nelze ho přímo označit za autora chorálu, ale je dosti pravděpodobné, že uspořádal a upravil staré zpěvy, a také z vnuknutí Božího sám některé složil.³ Za zlatý věk gregoriánského chorálu považujeme dobu od úmrtí sv. Řehoře I. (Velikého) r. 604 do konce prvního tisíciletí. Pak přichází dlouhé období jeho úpadku a obnova nastává teprve v druhé polovině 19. století. Nová doba pro gregoriánský chorál započala, když čerstvě zvolený papež Pius X. vydal na svátek sv. Cecílie 22. listopadu 1903 své „Motu proprio“, kterým nařizoval, aby z chrámu Páně byla vyhoštěna nedůstojná hudba a při bohoslužbách se v hojné míře používalo zmíněného posvátného zpěvu. Dále Pius X. stanovil, že vlastní hudba církevní je pouze vokální a je dovolen také zpěv s průvodem varhan. Ostatní nástroje, zejména „hřmotné“, byly k doprovodu liturgie zakázány.³

Jako Ceciliánské hnutí se označovalo historizující reformní hnutí (založeno německým knězem Franzem Xaverem Wittem r. 1868 v Regensburgu) v oblasti chrámové hudby zakládající se na zachování čistoty Boží oslavy a posvěcení člověka. Odvrací se

například od orchestrálních mší vídeňských klasiků a prosazuje návrat k ideálu vokální hudby 16. století, především k Palestrinovi a rovněž zdůrazňuje používání gregoriánského chorálu.⁴ Těmto změnám se musely přizpůsobit i varhany, které se postupně od poloviny 19. století stávaly nástrojem imitujícím symfonický orchestr. V dějinách varhanářství toto období (trvajícím u nás cca do r. 1940) označujeme jako romantismus.

Duchem romantismu byl inspirován na konci 19. století i záměr na pořízení nových varhan v Emauzích. Starý barokní nástroj už přestal pro doprovod liturgie vyhovovat (obsahoval příliš „křiklavých“ rejstříků zcela nevhodných pro doprovod chorálu) a bylo rozhodnuto zhotovit varhany nové. Jejich stavbou byl r. 1892 pověřen varhanář Heinrich Koulen ze Štrasburku. Nový nástroj měl 2 manuály, 33 rejstříků a byl umístěn na postranním chórovém corretu.² Zanedlouho, v letech 1897 – 1898 byl tento nástroj rozšířen na 3 manuály a 64 rejstříků renomovanou firmou Gebrüder Paštika, Prag. Jejich dispoziční, kterou navrhl tehdejší podpřevor emauzský, organolog a varhaník P. Albanus Schachleiter O.S.B., dokonale odpovídala tehdejšímu zvukovému ideálu v duchu Ceciliánské reformy. Varhany byly koncipovány zejména pro doprovod gregoriánského chorálu a vynikaly pestrou paletou rejstříků v základní, tzv. osmistopé, poloze. Zajímavostí byl také rejstřík Untersatz 32' disponovaný v prvním manuále. Tehdejší kritika přijala tento nástroj velmi příznivě a vyzvedala zejména dokonalou práci varhanářskou.⁵ Lze jen litovat, že se tento mysteriosní opus, který svého času obdivovala řada světových odborníků, nezachoval do současnosti. Při bombardování Emauz v únoru 1945 byl velmi poškozen klášterní kostel. Varhany sice zůstaly téměř nedotčeny, ale píšťalový materiál byl po rozebrání a zcela nevhodném uskladnění v kapli sv. Kosmy a Damiána nenávratně rozkraden.

V Emauzích působila rovněž řada vynikajících varhaníků. K těm nejvýznamnějším patřil náš největší varhanní virtuos prof. Bedřich Antonín Wiedermann (1883 – 1951). Pocházel z Ivanovic na Hané. Studoval teologii, ale z lásky k varhanám v předposledním semestru vystoupil a byl přijat na pražskou konservatoř do varhanní třídy prof. Josefa Kličky. Dále studoval komposici u prof. Vítězslava

Nováka. Jeho prvním varhanním působištěm po absolutoriu se stala katedrála sv. Petra a Pavla v Brně. Zde se nacházel, dle pozdějších slov prof. Wiedermanna, „sesterský“ nástroj Emauz, který r. 1909 postavila také firma Gebrüder Paštika, Prag.⁵ Dnes je bohužel tento nástroj, na kterém by se dal alespoň přibližně dokumentovat zvukový obraz Paštikových varhan v Emauzích, velmi poničen naprosto nesmyslnými pozdějšími úpravami původní romantické dispozice a zejména intonace směrem k „baroku“. Necitlivost tohoto zásahu je v případě zmíněného unikátního nástroje až trestuhodná. K varhanám s původní dispozicí postavených firmou Gebrüder Paštika, které se přece jen zachovaly, patří např. třímanuálový nástroj chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě z roku 1903.

O Wiedermannově znamenité hře a improvisacích se doslechl také již zmíněný podpřevor P. Albanus Schachleiter. Roku 1911 navštívil mladého Wiedermanna přímo v Brně a nabídl mu místo varhaníka v Emauzích za odcházejícího Maxe Springera. Wiedermann tuto nabídku přijal a Emauzy se staly počátkem éry jeho velké slávy a popularity. Zde se zdokonalovala jeho virtuosita a modální citění zejména při doprovodu gregoriánského chorálu. Později byl v tomto oboru velmi uznávanou kapacitou. Kromě toho zavedl tzv. „Hodinky emauzské“, což byly koncerty před nebo po mši svaté a Wiedermann hrál nejrůznější varhanní literaturu světovou i českou. Proslulá byla kupříkladu jeho interpretace Koncertní fantasie na Svatováclavský chorál od Josefa Kličky. Zajímavě se o ní vyjadřovala anonce v dobových novinách *Národní politika* z roku 1913 zvučí na Wiedermannův koncert v Emauzích: „Skladba jest nejvelkolepějším dílem prof. Kličky a v znamenitém, virtuosním podání páně Wiedermannově zanechává v posluchači dojem nezapomenutelný. Co se virtuosní techniky týče, nemá tato skladba sobě rovné v celé literatuře varhanní.“ Wiedermannovy koncerty byly skutečně proslulé a pamětníci na ně vzpomínali s velkou úctou. Jeho emauzské působení bylo též zhodnoceno i v dobovém Časopisu pro přátele benediktinského řádu z roku 1930: „Když Springer odešel z Emauz, zdálo se, že varhany nenajdou podobného mistra, ale přišel mistr geniální, mladý a roztoužený do emauzského chorálu, známý prof. Bedřich Wiedermann. Jak ten dal emauzským varhanům zaznít

při zpěvu shromážděných mnichů, to ví nejlépe sami ti, kteří jej kdy zaslechli. Jaké bohatství harmonických nápadů, kontrapunktických variací a barevných symfonií se už tu nazpívalo pod jeho rukama! Ty jeho improvisace! Rozšířil slávu emauzského chorálu a sám zůstal ušlechtilý a skromného srdce.“ Jako varhaník zde prof. Wiedermann působil do r. 1917.⁵ Z dalších významných varhaníků jmenujme např. již zmíněného Maxe Springera nebo Antonína Nowakowského (varhaníkem emauzským 1919 – 1927), jež proslul svými mistrovskými regerovskými improvisacemi.²

V současnosti se zásluhou občanského sdružení Gregorius, působícího při Opatství emauzském, připravuje obnova klášterních varhan. Ideální samozřejmě je postavit nástroj s původní romantickou dispozicí navrženou Schachleiterem r. 1897. Z pohledu doprovodu mše svaté (tedy hlavního a zásadního účelu chrámových varhan) byla tato dispozice zcela geniální a vyjadřovala, i vzhledem k markatnímu zastoupení základních hlasů, hlubokou liturgickou pokoru. Bohatá paleta osmistopých rejstříků různých zvukových barev je velmi vhodná pro doprovod zpěvu. Obnovená Schachleiterova dispozice by rovněž splňovala náročné požadavky koncertního nástroje. Toho si byl velmi dobře vědom před téměř sto lety i prof. B. A. Wiedermann. Věřím pevně, že nový královský nástroj v Emauzích bude důstojným nástupcem fenomenálních Paštikových varhan a že se podaří úspěšně navázat na vynikající hudební tradici započatou beuronskými benediktiny na konci 19. století.

Ing. Martin Maxmilian Kaiser, varhaník

Literatura:

- 1. Němec Vladimír: Pražské varhany; vyd. František Novák, Praha 1944.*
- 2. Petr Bohumír Cyril: Padesát let emauzské hudby; PAX. Časopis pro přátele benediktinského řádu, ročník V, 1930, s. 185 – 193.*
- 3. Velíšek Bernard: Gregoriánský chorál v liturgii; PAX. Časopis pro přátele benediktinského řádu, ročník VII, 1933, s. 509 – 517.*
- 4. Rajnoha Petr: Josef Klička a jeho varhanní dílo; Disertační práce, HAMU, Praha, 2007.*
- 5. Hřebíček Martin: Ein böhmischer Dupré; ORGAN – Journal für die Orgel, 2/2009.*